

որուն առաջինը 1840 Օգոստոսի 10ին կը սկսէր հրատարակուիլ, եւ երկրորդը՝ 1840 Նոյեմբեր 30ին, միթէ պիտի չգրէին այս մասին ք

ՅՈՒՆՈՒՄ ԹՈՒՂՈՒՄՆԵՆ

Գ Ի Մ Ա Գ Ի Յ Ա Ա Ն

ՅՈՒՆՈՒՄ ԵՒ ԳԻՐԷ ԳԻՆԼՈՒ ՈՐՈՒՅՈՒՄ

* ԳԻՐԷ գրեւ, ինչ դիւրին գործ, կ'ըսէ կրթեալ եւ բազմակողմանի ուսում առած գիտնականը, բաւական է գրիչը ձեռք առնուլ եւ արդէն հատորաւոր գրքեր կը յաջորդեն իրարու: «Գրիք գրեւ, ինչ դժուարին գործ, կ'ըսէ գիրք շարագրելու արուեստին անտեղեակ գրագէտը, որ շատ անգամ անդուպ եւ անտեղ կը զգայ իւր գիտցածն ու շատ անգամ նաեւ — չգիտցածն ուրիշներուն ներկայացընելու, եւ մանաւանդ թէ իբր անմահ յիշատակարաններ, իբր ժառանգութիւն՝ իւր երկասիրութիւններն յաջորդ սերնդեան կտակելու:

Երկուքն ալ իրաւունք ունին: Բայց շատ անգամ «շատ դիւրին գործ, կարեւոր եւ կարգաւոր գիտութեան գործ» չհետ, որոնք անյայտելի են նոյն իսկ անտեսիրթ գիտնականին, եւ շատ անգամ կը տանները գիտնականներ, որ զարդն են իրենց ապրած դարուն, բայց չեն հրատարակեր գործ մը, գիրք մը, որ արժանի ըլլայ իրենց մահունէն ետքն ալ զինքնինքն յիշեցնել իրենց հետեւորդաց: Եթէ ճանչային իրենց առջեւ ելած դժուարութիւնները գոնէ թեթեւցընելու եղանակը, ստուգիւ հատորաւոր գրքեր գրելն ոչինչ պիտի համարէին: Իսկ երկրորդ կարգի վերաբերեալ գրական, լեզուական առաջնէն աւելի կարողութիւն ունեցող գիրք շարագրելու, բայց քանի մը նախնական կարեւոր ծանօթութիւններ չգիտնալով ձեռնկէմաք կ'ըլլայ գործ մը, որուն քնական միտում ունի եւ կարողութիւն: Թաղորդ

առիթով պիտի պարզենք դժուարութիւններն, որպէս զի մեր կողմանէ նպաստած ըլլանք գիրք շարագրելու ուղղութեամբ:

Բնական է, ուշագիւր ընթերցողն այս տողերը կարգաւոր առնել կարծէ թէ նոր բաներ իմանայ, բայց ոչ. ուրիշին փորձառութիւնն է որ գրի կ'առնուի, ուստի եւ մէկուն փորձածը շատ կարելի է, որ երկրորդ մէկ ալ անձին փորձով գիտած ըլլայ: Գործնական ակնարկութեանց մէջ չմտած, կան քանի մը խորհրդագրութեանց կետեր, որոնց անուշագիր ըլլալը շատ անգամ ի զուր ժամանակ վատնել տուած է գիրք շարագրելու ձեռնարկողներէն շատերուն:

Գիրք շարագրելը կը նմանի յօդուած գրելու, իսկ յօդուած գրել, պարզապէս գարուցական շարագրութիւն խմբագրելէն ամենեւին տարբերութիւն չունի: Եթէ կայ տարբերութիւն մը՝ այն է, որ գիրք գրողը բնականաբար աւելի մանրամասն ծանօթութեանց կը կարօտի, աւելի ժամանակի պէտք ունի եւ աւելի նիւթական եւ տոկուն աշխատութիւն ունի իւր առջեւ, քան առօրեայ յօդուածագիր մը, որուն պաշտօնն է օրն օրին իւր լրագրին սինակները լեցընել, եւ որոշեալ ժամանակ ներկայացընել իւր ընթերցողաց իւր գրածը:

Եթէ տարբեր են ուրեմն կրթութեան եւ պահանջմանց աստիճանները, տարբեր են նաեւ յօդուածագիրները, տարբեր են եւ գիրք գրողները: Օրագիր հրատարակող խմբագիր մը՝ վառ զի միայն իւր օրական պէտքին համար կը գրէ, ծանրաբեռնեալ չէ այն պատասխանատվութեամբ, որուն տակ կծկած կը հիւծի գիտնական լրագրի յօդուածագիրը: Այս վերջինն ունի աւելի ազատ ժամանակ, ուստի եւ աւելի առիթ՝ իւր գրածին կարեւորութեան կամ գիտնականութեան համար պահանջեալ ամէն պայմաններն ի գործ դնելու . . . :

Գիրք շարագրողներու յօդուածագիրները համեմատեցնելը գարուցական շարագրութիւններ խմբագրող աշակերտին. եւ ստուգիւ շատ մեծ է ասոնց մէջ գտնուած նմանութեան աղբիւր: Դպրոցական կենաց ծանօթներն՝ իսկոյն հաստատութիւն պիտի տան այս առիթուն թէ՛ աշակերտ մը, առաջին ժամին իսկ ինքնակազմութեան որոշ եւ յայտնի նշաններ կու տայ. իւր բեղմնաւոր մտաց ճնունք գաղափարները, գիտնականացած ձեւերու յարմարները եւ միշտ նորաւոր գիտութիւններ կերպարանք առլ իւր մանական շարագրութեան. ընդ հակառակն կայ եւ շարագրութիւն գրող, որուն գրածը միշտ հա-

* Սեւիք քնական է ըսելով որ Ա. Հատորն 1833ին տպուղին նստել, Բ.—Գ հատորներն 38—39 տարիներու մէջ տպուած են, իսկ Ա. Հատորն 1841 վերստին տպուած է. վառն զի նոյն քնակներն է 1833ի տպագրութեան հետ միայն ինչ ինչ փոփոխութեամբ եւ յաւաւամբ, եւ Բ. Հատորին հետ մէկ ծնական դրուած է: Միտ դնելու է նաեւ որ մեր օրինակին Ա.—Բ հատորն ծակատեղ տպուած են միայն Բ. հատոր տպուած է, եւ վերջին ձեռք Ա. ալ աւելցուած ծաղրատրոփանք: Որչափ ալ մեր այս միջոցութիւնը քաղաքակրթ տաղդ չըլլայ, բայց սխալ տպագրութեամբ, մոնիւնը անյաշող է:

յոյժ.:

սարակ կամ սովորական բառով՝ Գոֆոֆ ձեռքն անգին չ'անցնիր, վասն զի շուկին բեղմնաւոր միտք, շուկին գիւտ ընելու (trouvaille) արուեստին գիտակցութիւնը: Բնականապէս խնդիր կը ծագէ թէ

Ո՛վ դեփոք է մօրենսգրէն, յօգուած կամ գիրք գրել:

Առաջին տեսութեամբ թերեւս շատ աւելորդ երեւայ այս հարցումը: Բայց եթէ հրապարակ նետուած գրքերն ալ չեն անցնենք, եւ մանաւանդ՝ եթէ քննադատական յօգուածներն կարգաւ, դիւրաւ պիտի համոզուինք թէ շատ աւելի լաւ կ'ընէին ոմանք եթէ փոխանակ գրէին բրիւտանուին իրենց ձեռքը: Հայերէն հրատարակութիւնները շատ չեն, ասոյց է, բայց նոյն իսկ հրատարակուած չափուն մէջ ալ կը տեսնենք թէ շատերը հրատարակուած են միայն հրատարակուած ըլլալու համար, աւելի, եւ գրողն ոչ թէ մասնագիր ըլլալու, այլ նոյն իսկ հրապարակ ելլելու վայրկեանէն շատ հեռու համարելու էր ինք զինքը: Բայց ի զուր է խօսիլ, որչափ խրատենք այսպիսի մասնագիր մը (նաեւ յօգուածագիր մը) որ ի զուր թուղթ չմտնէ եւ աւելի հրատարակուած գրքերը կարգաւ ալ անցնէ իւր գոմանակը՝ փոխանակ ինքնին գիրք շարագրելու, օգուտ չունի, մէկ մը որ գրիչը ձեռք առած է՝ պիտի շարունակէ, եւ որչափ ալ անկատար մտանշանութիւններ գրուած ըլլան իւր առաջին յօգուածին, գրքին եւսլոյն նկատմամբ, կը ջանայ երկրորդ մը ի հրապարակ նետել՝ առաջնոյն թերութիւններն ուղղելու խոստմամբ, բայց քննադատին խօսքերն ոչինչ համարելու գիտմամբ:

Կ'ենթադրենք սակայն թէ ամէն մարդ չի նմանիր այս վերոյիշեալ գիրք շարագրողին կամ յօգուածագիրին, այլ կան նաեւ այնպիսիներ որ քննադատականներու վրայ մեծ արժեք կը դնեն եւ սիրով կը լսեն՝ եթէ իրենց հարցոյն թէ

Արեւոյ զէր է լուսաբեր:

Այս պարզ հարցումը մը, որ շատերուն զարմանք կը պատճառէ: «Այսչափ ուսում առնելէն ետքը, մայրենի լեզուին հմտութիւն ունենալէն ետքը, հարցնել թէ գիրք կ'ընանք շարագրել:»

Սովորաբար որո՞նք են այս զարմանքը սյաւնողներն. անոնք որ կ'երեւակային իրենց մտաց մէջ թէ պարզապէս մատենագրելու համարստեղծուած են, առանց միտ դնելու թէ շատ մը վարժարաններ, գիմնասիոններ, նոյն իսկ համալսարաններ յաճախողներ կան, որ իրենց ըսած

ուսմանց հակառակ՝ կը ծնան հասարակ մտածող, ասփակ գրող: Մեծամեծ գործատները յաճախող արուեստագէտներ կան, որոնք լաւ կը դիտեն, արուեստին խելամուտ կ'ըլլան, բայց երբ ինքնակց գործի մը սկսին, կը ծնան հոն ուր էին յառաջ, այսինքն մի եւ նոյն հափաղէ: Այո, արուեստներու, ձեռագործներու համար կ'ընդունին այս, բայց երբ գիրք գրելու վրայ է խօսքը՝ «կարենա՞ն, բային նշանակութիւնը չեն հասկերար...» Կը նմանին այսպիսիներն այն մարդկան, որ երկայն տանն գետը կամ ծովը դիտած ըլլալու առաւելութիւնն ունենալուն պատճառաւ, կը կարծեն թէ հոսանքին մէջ նետուին միայն եւ պիտի կարենան քաջ լողալ, եւ առանց ընդմեջու վտանգին երկարութեամբ պիտի կարենան ցամաք ելլել: Այս է պատճառն որ այսօր հրատարակուած գրքերու ցանկին մէջ հազիւ թէ քանի մը հատը գտնուի, որ արժանի ըլլայ գիրք կոչուելու: Յօգուածներ ըստ բաւականի կը գտնուին, եւ սակայն եթէ վերլուծական անդամահասութեան երկարկենք զանոնք՝ հազիւ թէ կատարեալ յօգուած գտնենք հայ լրագրութեան մէջ հարիւրին 20 հատ: Ինչո՞ւ այս անպատեհութիւնը, վասն զի շատերն համոզուած չեն թէ գիրք կամ յօգուած գրելն ալ արտօնք մըն է, եւ ըստ բաւականի գոտարին արուեստ մը:

Եթէ միայն լաւ գիրք գրելու համար տարիներ չեն բաւեր, բնշ ըսենք անոնց, որ առանց բաւական պատրաստութեան, առանց արուեստին աշակերտած ըլլալու, կը ջանան հրապարակ հանել ըստ կարելոյն շատ գիրք... Լրագրաց յօգուածներ կը ղերուին, բնական է խմբագրապետին փորձառութիւնը, պատասխանատուութիւնը շատ անգամ կը ստիպուի՝ յօգուածագիրին ունեցած տեսութիւնէն տարբեր տեսութիւն մ'ունենալ... եւ ահա ինչո՞ւ յօգուածագիրը կը զարմանայ թէ ինչո՞ւ իւր գրած «անմասն» գրութիւնը չի հրատարակուիր, որուն հրատարակուելուն վրայ եւ ոչ փորձիկ կասկած մը կրնար ունենալ...:

Գիրք գրելն այնպիսի մեծ արուեստ մըն է, որ նոյն իսկ մեծահամբաւ գիտնականներ կը զարմանան շատ անգամ թէ ինչո՞ւ իրենց գրած հատորը շատ անգամ ընթերցողաց մեծագոյն մասին համար կը ծնայ «եթէ կ'ըսէր ինչու» գաղտնիք մը...:

Այս խորհրդածութիւններէն ետքը շատ դիւրաւ կ'իմացուի թէ ո՞վ կրնայ գիրք գրել:

Ու դր պէտք է ձեռնարկել գիրք գրելու՝ եթէ այս արուեստին համար պահանջուած յատկութիւնները չունի. այսինքն

« հզօր կուի կրցածն ընելու .

Բ. բեղմնաւոր Ժող, որ կարենայ իմաստներու գաղափարներն գիրաւ ծնանել .

Գ. Եւսէ՛ք քաջ ծանօթութիւն եւ հմտութիւն, որով թէ՛ իմաստները գիրաւ թեւամբ բացատրուին, եւ թէ ընթերցողները գիրաւ հոսկրնան .

Դ. իւր ընտրած ճիւղին ծանօթութեանց առաջ դաշու .

Ե. մինչեւ ամենամանր կէտերը մեկնելու չափ թափանցել իւր նիւթին :

Եթէ այս ամէն կէտերն աչքի առջեւ ունենալէն եւ հանդարտ մտածելէն հոգը կըրնայ մէկն ըսել իւր անձին թէ « այս, կը զգամ յիս այս ամէն յատկութիւնները », թող այն ատեն ձեռնարկէ գիրք շարագրելու արուեստին : Ո՛րչափ դատափեսայն կէտ ունի իւր առջեւ խղճամիտ մատենագիր մը, եթէ կրկին ակնարկ մը նետէ այս պահանջաւ յատկութիւններու վրայ : Հազիւ թէ երկրաշարժութեան դառնութեան աւարտած՝ կը տեսնեն ուսանող մը որ երկրաշարժութեան վրայ գրիք կը շարագրէ . . . ուրիշ մը հազիւ թէ ընկած կատարմութեան տարերքն է սորվել, եւ ահա — գասագիրք կը գրէ . . . Գոնէ միսթարական կէտն այն է, որ այսպիսի գասագիրքներու շատերը միայն լեզուին յատկաբանութեանց կողմանէ նիւթ կը մատակարարեն քննադատութեանց, վասն զի համեմատաբար աւելի զարգացեալ ազգերու գրքերն են, որ կը Խօրհանա՛ն պարզապէս, թէպէտ ճակատին վրայ կը կարգատ « Էջն », մեծահնչուն բարբառ : Բայց հոս ալ կայ սոցալականութեան կէտ մը . վերջերիսը 51^{րդ} կէտին պակասութեամբ՝ խեղճ « գործը » աւելի ճիշդ՝ թարգմանողը, կարողութիւն չունի զանազանելու եւ ասանելու թէ մը գիրքն աւելի արժանի է թարգմանութեան . . . Բայց թողունք այս թարգմանութեան կէտը, որ շատ հեռուներ կրնայ տանիլ լմեզ, եւ գտնանք տեսնենք թէ վերջերիս յատկութիւններն աւելցողն իսկ հարկ է որ մատենագրելու ելլէ :

Յօդուած կամ գիրք գրելու կարողութիւն ունեցողին առջեւ կ'ելլէ երկրորդ խնդիր մըն ալ . « Գեոթ է գրելը », Բանաստեղծը թող իւր հանձնարին հետեւի, եթէ տաղանդ ունի՝ կը յարողի, նոյն իսկ եթէ ի սկզբան անգ դրամական հատուցում կամ անթաւաճ գրախնէք չգտնէ .

Բայց գործնական եւ գիտնական գիրք գրելու զողին առջեւ կ'ելլէ այս խնդիրը, թէ Գեոթ է գրելը . Խօրհան հոգեւոր Գեոթն սոսկա՛ն Խօրհան է :

Ամէն մատենագիր կամ յօդուածագիր իւր գիրքը կամ յօդուածը Խօրհան կը համարի, տարակոյս չկայ . վասն զի սովորաբար յառաջաբանին մէջ միշտ իւր առաջին պատճառ կը տրուի գրքին Խօրհանը՝ Խօրհան, եւ ընկածն է՝ եթէ Խօրհան չըլլար, մատենագիրն կամ յօդուածագիրը վասնելու ժամանակ չէր ունենար . . . Եւ սակայն հեղինակին կարեւոր համարածը քննադատութեան առջեւ իւր անկարելի կը դատուի շատ անգամ, եւ այնպիսի թերութիւններով լի եւ անյարմար, որ հեղինակին « կարեւոր », գաղափարին ճշգրիտ ըմբռնման գէժ կատարածներ կը յառենն :

Լուսագոյն է լուսաւորութեան համար գործնական օրինակ մը բերել : Պոլսոյ հրապարակին վրայ հայերէնն է գաղղիներէն բառագրքներու բազմութիւն մը կայ, արժանն ու սուղը, մեծն ու փոքրը, սակայն կարճ համեմատութեան մը անմիջապէս ընթերցողը կը համոզուի, թէ իրարմ կատարեալ բառագրքներ չեն, այլ գրեթէ իրենց կատարելութիւնը՝ հրատարակութեան թուականին հետ խոտորնակ կը համեմատի, այսինքն 1859ին հրատարակուած աւելի կատարեալ է, քան 1894ին կամ 96ին հրատարակածը, եւ սակայն 94ին հրատարակութեան հեղինակն հարկաւ իւր երկասիրութիւնը (եթէ ոչ՝ ընդօրինակութիւնը) աւելի Խօրհան համարած է քան իւր նախորդներու գործերը :

Ուստի է ուրեմն այս անպատեհութեանց ծագումը . կամ հեղինակն ըմբռնած չէ Խօրհան գիրք մը հրատարակելու նշանակութիւնը, եւ կամ ժամանակը լաւ ընտրել չէ գիտեր : Պարզեւն մեր բնածը :

Հրապարակի վրայ առատ « վիտաջող », հայ եւ կամ գաղղ . քերականութեանց շղթան օղակով մը երկարածած ասնեք, հեղինակը հարկ է այս հարցունքն ընել, թէ « արդեօք այս հրատարակութիւն շատ ուշ չէ՞ . . . » Երբ գրեւ ժառանգ կրգրքներու կահագրքին 100-ի 50 քերականութիւն գտնուի, պէտք է արգեօք նշաւորեալ 51^{րդ} մըն ալ աւելցնել . . . Եւ դեռ կը տեսնենք հեղինակներ որ կը արմարեն թէ հասարակութիւնը չբարձրելոց իրենց առաջին հրատարակութիւնը, ուստի եւ շարունակութեան ձեռնութիւն կ'ըլլան . . . :

Այս եթէ գրքերու համար ստոյգ է, աւանաստոյգ է յօգուածներու համար, որոնց մէջ շատ անգամ ոչ թէ նոր բան չի գտնուիր, այլ առաջին յօգուածին գիտնականութիւնը, կատարելութիւնը կը պակսի, եւ եթէ նոր է ժամանակաւ, բայց նուազ է կարեւորութեամբ:

Բայց ի հարկէ ժամանակը վճատուած չէ գրքի մը կարեւորութեան, ուստի եւ պէտք է հարցընեն թէ՝

Ե՞րբ գէշ է իւրեւոր է, եւ ե՞րբ հրաշալի է իւրեւոր հրաշալի:

Գիրք մը՝ եթէ գիտնական կամ գործնական ինչնայ նկատմամբ բոլորովին նոր քննութիւններ եւ նոր ինքնութիւններ բովանդակէ, այն ատեն իւրեւոր է, եւ հեղինակն ըստ իմիջ անիրաւ կ'ըլլայ ընդհանուր գիտութեան, եթէ իւր նոր տեսութեանց մասնաշաղկէ չեն ճշտարարութիւնն ուշադրելով իւր գրքին հաստատարութիւնը: Նոր ըստած ատեն չենք հասկնալ, որ գիրքը պէտք է բոլորովին նոր գիտելիք պարունակէ, ոչ բաւական է որ հին հաստատարութեան մը նիւթը՝ նոր ձեւով, նոր տեսութիւններով, նոր մեթոտով դիւրամասշտկել ընէ ընթացողաց: Նոր է գիրք մը, երբ գիտնականաց համար գրուած գիտութիւն մը այնպիսի հասկնալի ձեւերու տակ կը ներկայացընէ, որ մասնագէտ չեղողն ալ կը սորվի նոյն գիտութիւնը: Նոր է գիրք մը, երբ՝ օրինակի ազգագու, դասաւանդի փորձութեան համար հաստատուած, փորձուած մեթոտ մը կը ներկայացընէ, եւ միով բանի՝ գիտնական եւ գործնական ծանօթութեանց ծաւալման նոր միջոց՝ եւ ընդարձակութիւն կու տայ: Եթէ նոր ըսելով իմանանք միայն եւ միայն նոր-ինչ-նչ, նոր-գիտութիւն տեսնելու համար, եւայն, եւայն, այն ատեն հարկաւ շատ մը հրատարակուած գրքերը՝ հրապարակ ելած օրն իսկ դատապարտելու ենք: Եթէ գործարաններու կատարներու եւ կամ մանրամասններու խառնութիւնը:

Երկրորդ՝ կարեւոր է գիրք մը, երբ հեղինակը իւր երկարութիւնը գտնելն եւ հասուն խորհրդածութեամբ իւր գրքին կարեւորութեան վրայ համազօրելէն վերջը, եւ մանաւանդ՝ — կէտ մը որ շատ դժուար զանց կ'առնուի, — մանազէտ գիտնականաց եւ հրատարակիչներու խորհուրդ հարցնելէն ետքը, կարենայ ինքն իրեն ըսել թէ՝ «ստուգի հաստատարութիւնը, գտնէ հաստատարութեան մէջ մասը, կը սպասէ այսպիսի գործի մը հրատարակութեան, եւ այսպիսի ձեւով գեղ հրատարակութիւն մը եղած չէ»: Արդէն գոյութիւն ունեցող

գիրք մ'առնուէ եւ նմանատպութեան խորհուրդ համար, քիչ շատ փոփոխելով, անկարելու ծանօթութիւններով ճոխացնելով: հրատարակելը, կը նշանակէ ոչ թէ մարդկութեան ծառայութիւն մը մատուցանել եւ գիտութեան գիւրութիւնը ընծայել, այլ պարզապէս հեղինակի անուան ստուերին տեսնել իշխող հաշմանակ, եւ սակայն այսպիսին՝ քննադատ (p. lagial) եւայն, եւայն, անուր կը ժառանգէ, փոխանակ հեղինակ՝ ճշմարիտ արժանեաց: Առ այս օրինակ դարձեալ հայ գասագրքերն ու թատերաները, Բանագործ շատ անգամ կ'ունենայ երկրորդական նպատակ մը, այսինքն շահանդորութիւն, եթէ ոչ նաեւ նախորդ հեղինակին փեսայութեան շար գիտարարութիւն . . .

Գիրք գրելը՝ պարզապէս ցոյց տալու համար աշխարհի թէ կարողութիւն ունի հեղինակը, վերջին աստիճանի յիմարութիւն է, եւ կը նմանի այն նպատակի որ հարուստ երեւալու տեսնուի, կը ծախէ իւր ատեն կ'աշխարհիքն եւ ձեռքուն փայտն, որպէս զի հագուստներով պերճանայ, ունի փայլ ընելով թէ աղաքը ցրտէն կը օսուած . . . Թող ատեն որ ցուցանու հեղինակներն՝ երբ բարձրած չեն թէ ինչ կրնայ նշանակել գիրքը հրատարակել մարդկութեան ծառայելու համար, հազիւ թէ կը համարձակին երկրորդ անգամ կրկնել իրենց յիմարութիւնը: Այսպիսիներու նշանն է, իրենց «երեց դանգաց գիրք», փանաքի գրուածքներն ծախսած ժամանակն է որ արմէն աւելի, ծախք ընել չիկանէր, գովաբանութեան, որոնց հեղինակը շատ անգամ ծածկանուն պարուն մը կ'ըլլայ, որուն գիմակն եթէ երեսէն վար առնուի, գովաբանուած գրքին հեղինակին գիմագծերը կ'ընեն յերեւած . . .

Յաւելունք այն խոստումն ալ որ այսպիսիներու գրքին վրայ մշտ Բժ նշանագրերով տպուած կ'ըլլայ. «Եթէ հեղինակը քաջալիրութիւն գտնէ, պատրաստ է Բ. Գ., եւայն, եւայն հատորներն ալ ի լոյս հանելու»: Շատ անգամ այսպիսիներու բաւարարներու մէջ բառերն ալ իրենց նշանակութիւնը կը կորսնցընեն եւ շատ անգամ հակառակ նշանակութիւն (autonyme, contremot) կ'առնուն, այսպէս «Էք Բժ» այլ եւս չի նշանակել շատ, անփոքր, Իսկայն, այլ 5, 10 եւս ասորի ետքը, եթէ այն 5 կամ 10 տարին ալ շատ ետք չէ: Թողունք որ այսպիսիները գուարձանան իրենց մանկական խաղերով . . .

Ցուտած գրքի մը նման գիրք հրատարակելու ատեն հեղինակին պարտքն է ուրիշ իւր

նախորդին վրայ զգալի առաւելութիւններ ցոյց տալ, ոչ թէ ձեւին մէջ՝ (որ սովորաբար կը նշմարուի մաքուր թուղթ գործածելով տպագրութեան համար) այլ մանաւանդ յօրինուածութեան (typeset) եւ մեթոտին:

Այսպիսի առաւելութիւններով գրուած գիրք մը միայն կրնայ հեղինակին մասնուանէն ելանք ալ տպրիլ, հեղինակին կողմանէ վճիռ տրուելէն ետքը թէ կրնայ իւր խղճմանութեամբ պատրաստած գիրքը հրատարակուիլ, կը մնայ կէտ մըն ալ որ՝ դժբախտութեամբ, շատերու կողմանէ զանց կ'առնուի ի մնաս նոյն իսկ իրենց հրատարակութեանը Լաթի է իւր տեսութեանց շրջանակին մէջ առնուլ նոյն նիւթին նկատմամբ հրատարակուած կամ ծանօթ ամէն տեսութիւններն, որպէս զի փոխելով ըլլալու վտանգէն զերեք մնայ հեղինակը: Եւսակ կարելի է, որ նոյն նիւթին նկատմամբ շատերն իրարմէ անկախ գրեն, եւ սակայն եթէ յաջողին իւր նախորդաց հրատարակածը շփշէ, դժուարին կ'ըլլայ բանագործ արատեն զերեք մնալ, թէպէտ արդեամբ ամենեւին իւր նախորդներէ փոխառութիւններ առած ըլլայ, բայց այս կէտը շփշատակելովը գոնէ կասկածի կ'ենթարկուի:

Հրատարակութենէն յառաջ կը հաջկադրի ուրեմն հեղինակը մանրաշնին խուզարկութիւն ընել թէ իրմէ յառաջ գրողներն այս կամ այն կէտը՝ զոր ինքը կը կարծէ թէ առաջին անգամ նիւթ կ'ընէ իւր մասնութեան, արդեւք ուրիշներն ըրած չեն: Կամ իւր իւր միջն կէտ նկատած խնդիրն իւր նախորդները լուստարած չեն: Բնականապէս պատիւ չի բերեր հեղինակի մը, երբ իւր գիրքը հրատարակուելէն ետքը, քննադատ մը ելլէ ապացոյցանէ թէ այս ինչ կէտը՝ զոր չի շօշափեր հեղինակը, իրմէ յառաջ մեկնած աւ պարզած են ուրիշները: Բայց ասկէ չի հետեւիր, որ գիրք մը հրատարակելու ատեն հարկ է բոլոր համանման նախորդ գրքերը ճանչնալ: Բազմալի է, բայց ոչ պահանջելի ամենէն, բաւական է թէ գոնէ զխաւարներն աչքէ անցուի եւ նշանակուի: Եթէ ամէն նախկին հրատարակութիւններն յիշատակել ուղենք, ստուգիւ քննութենէ, խուզարկութենէ դուրս չենք ելլեր . . .

Մինչեւ հիմայ ըստած կէտերուն ուշագիրք ըլլալէն ետքը, թող մատենագիրը (եւ կամ նոյն իսկ յօգուածագիրը) անցնի իւր գործին գլուխը եւ սկսի իւր հրատարակութիւնը: Բայց պէտք չէ մոռնալ թէ ոչ որ կրնայ հեղինակին

օգնել եթէ ինքն իւր անձին օգնել չի գիտեր: Ցաղանգ կը պահանջուի այս՝ ոմանց գիրքին, եւ ոմանց՝ դժուարին կարեւուած, արուեստին համար՝ ցաղանգաւոր հեղինակը եթէ առած է լաւ կրթութիւն, ունի արգէն իւր մէջ պահանջուած յատկութիւնները կը մնայ միայն ինչուի: Այս վերջին բառին վրայ կ'ուզենք երկարել, վասն զի շատ տաղանդաւոր մարդեր կը խամբին կամ գոնէ ի ծածուկ կը գործեն, պարզապէս քաջատարութեան պակասութենէ: Kein Meister fällt vom Himmel «Երկնքէն վարպետ չէնար», կ'ըսէ գերմանացին, կամ գաղղիական առածով՝ apprenti n'est pas maître. Դեռ ծնած չէ, կարծենք, նկարիչ մը, որ իւր առաջին նկարով՝ նկարչութեան վարպետի վկայագիր առած ըլլայ, որչափ եւս առաւել գրելու արուեստին ձեռնարկողը՝ իւր առաջին փորձերով պէտք չէ յուսահատել: Ինչպէս ինչպէս շատ անգամ ցոյց կու տայ տաղանդաւորին ընթանալու ճամբան: Բայց այս ինքնավստահութիւնը պէտք չէ շփութել յաջողութեան հետ, որ դատաճառ կ'ըլլայ անզոյշ հեղինակին մնալու միշտ իւր հեղինակութեան ստորին աստիճանին վրայ: Ինչպէս նախկինը՝ զարգացման եւ կատարելագործութեան փափքերն հետ կապուած, շուտով կը քաշէ կը հանէ գործն իւր համարակութենէն եւ թոյլ է կու տայ իւր խորհրդոյ, կը յղկէ գրիչը, կը կրթէ լեզուն եւ վերջապէս մատնացոյց կը նշանակէ աւելի ճամբան:

Ահաւասիկ մատենագրելու արուեստէն պահանջուած շեղիք յատկութիւնները, որոնք աւելի կը զարգանան եթէ միտ զնէ նորուս հեղինակը նախ արտաքին յատկութեանց, որ շատ անգամ կը գիրարցընեն եւ կը հարկեն տպագրութեան դժուարութիւնները, որոնց պիտի դառնանք մեր յօդուածին շարունակութեան մէջ:

Ներքին յատկութիւնները նկատմամբ ըստառններուն վրայ ունիք աւելցնելու քանի մը էական եւ գործնական անխարկութիւններ, որ ըստ մեծի մասին նշանաւոր հեղինակութեանց փորձառութեան վրայ հաստատուած են եւ ընթերցողն իսկ պիտի տեսնէ անխնդրաւ ասոնց արժէքը:

(Ըրբեմն-ինչ):

Հ. Գ. ՄԵՆ.

